

Οι προσωπογραφίες του Κοραή

Μια «κλεμμένη» προσωπογραφία και οι ποικίλες αναπαραστάσεις της μορφής του

Του Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη

Ιστορικού, Διευθυντή Ερευνών
στο Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών

«ΕΠΙΘΥΜΟΥΜΕΝ πολλά να ιδώμεν την εικόνα του Αδαμαντίου Κοραή! Θέλομεν αυτήν διά στολισμόν του Γυμνασίου και διά να παρακινούμεθα και ημείς και τα τέκνα ημών εις την Παιδείαν». Αυτά έγραφαν οι Εφοροι της Σχολής των Κυδωνιών, τον Αύγουστο του 1814 στον Κοραή: η εικόνα του έπρεπε απαραίτητως να περιλαμβάνεται στα δέματα με τα βιβλία και τα όργανα που εκείνος θα φρόντιζε, με δικά τους έξοδα, να σταλούν στο σχολείο τους, σύμφωνα με τις οδηγίες του δασκάλου Θεόφιλου Καίρη. Αλλά, καθώς υποπτεύονταν την άρνησή του, υπαγορευμένη από τη γνωστή του σεμνότητα, καταφεύγουν στον φραστικό εκβιασμό: «Αν λείψει, ο μη γένοιτο, άλλο όργανον, αποφασιστικά δεν θέλομεν!». Στη ρητορική αποστροφή, ο λόγος γίνεται αξιωματικός: «Η Ελλάς χρεωστεί προς σε και τους ομοίους σου ανδριάντας», και απολογητικός: αφού οι δυστυχίες δεν επιτρέπουν στους σημερινούς Έλληνες να στήνουν ανδριάντες παρά μόνο στις καρδιές τους, την εκπλήρωση αυτού του χρέους θα την αφήσουν στα παιδιά τους, καθώς η έκφραση ευγνωμοσύνης είναι φρόνημα παραδομένο από την προγονική κληρονομιά.

Δικαιολογημένος ήταν ο φόβος των Κυδωνιατών για αρνητική απάντηση του Κοραή, αφού λίγους μήνες νωρίτερα διατύπωνε στον Αλέξανδρο Βασιλείου το δικό του λακωνικό εκβιασμό: «Οι Αυτοσχέδιοι στοχασμοί ή να τυπωθώσι χωρίς εικόνα ή να μη τυπωθώσι παντάπασι. Είναι ασυγχώρητον εις εμέ να καταστήσω γελοίας τας ολίγας ημέρας ή ώρας, όσας ακόμη μέλλω να πατώ εις την γην». Και σε εκείνη την περίπτωση δεν ήταν βέβαια δυνατό ο Κοραής να παραβεί τη συμβουλή, που έδινε ο ίδιος, πέντε χρόνια νωρίτερα: «συγχωρείται εις την ηλικίαν μου να παρακαλέσω τους νέους να μη μιμηθώσι το έθος τινών συγγραφέων της φωτισμένης Ευρώπης, να βάλλωσιν αυτοί εαυτάς εικόνας εις την κεφάλην των βιβλίων». Τώρα όμως το αίτημα των Κυδωνιατών, διατυπωμένο τόσο άμεσα και συγκινητικά, ήταν σε αντιστοιχία με τη δική του γνώμη: «Η πατρίς μόνη έχει το δικαίωμα να ανταμείβη τα καλά (...) ο σκοπός της είναι να παρακινήση και τα λοιπά της τέκνα». Η μετριοφροσύνη και η ανυποχώρητη υπεράσπιση του ιδιωτικού, βρήκαν και αυτή τη φορά λογικά επιχειρήματα στην απάντησή του (Ιανουάριος 1815). Η εξομολόγηση, που προηγείται, διασώζει το ανθρώπινο πρόσωπο του «απόλυ-

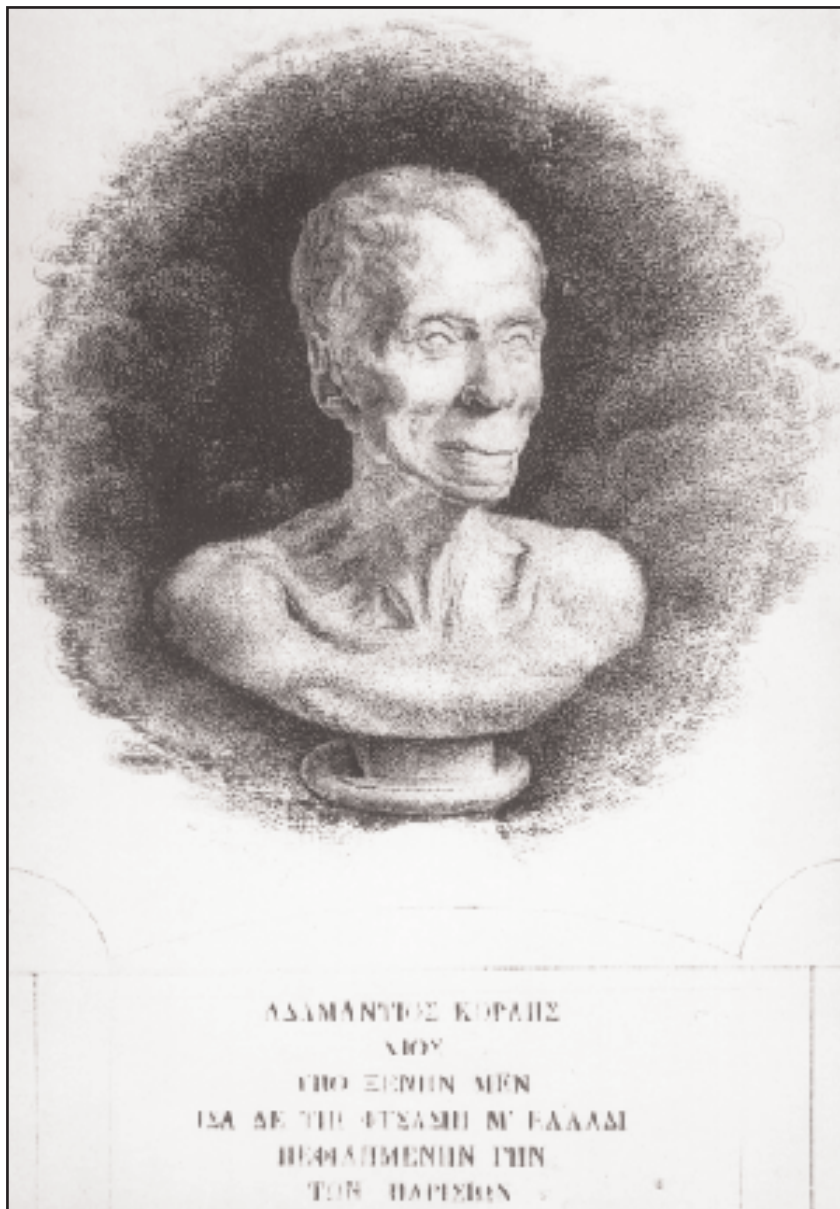
Η προσωπογραφία του Κοραή, την οποία «υπέκλεψε» ο Πολωνός ζωγράφος Σμόλνι, με τέχνασμα των μαθητών του Κοραή, στη διάρκεια δύο επισκέψεων στο σπίτι του, εμφανιζόμενος ως φιλέλληνας και θαυμαστής του.

του» Κοραή: «Περί της οποίας ζητείτε εικόνας ακούσατε τι μ' ευνέβη· μ' όλον ότι η εντροπή δεν είναι γεροντικόν ιδίωμα, εξεκοκκίνησα, μα την κοινή μας Πατρίδα!, όταν ήλθα εις εκείνο της επιστολής σας το μέρος». Ακολουθεί η διαπίστωση

του ότι η Ελλάδα δεν έχει ακόμη «αξιούς εικόνων άνδρας» και οι προσπάθειες όλων πρέπει να αποβλέπουν στο να αξιωθεί αυτή να αποδείξει άνδρες αξίους εικόνων. Καταλήγει με τη σύσταση να δοθούν τα 300 γρόσια που χρειάζονται για

τη χαλκογράφηση και την εκτύπωση μιας εικόνας, για τον πλουτισμό της βιβλιοθήκης της Σχολής.

Οι γενικότερες όμως αντιρρήσεις του για να συνεργήσει στην κατασκευή της προσωπογραφίας του ήταν ριζικότερες και έφταναν έως

Προτομή του Κοραή με πρότυπο το νεκρικό του εκμαγείο. Λιθογραφία δημοσιευμένη στη «Συλλογή Προλεγομένων» του Κοραή, Παρίσι, 1833 (Scrapbook Ιωάν. Γενναδίου).

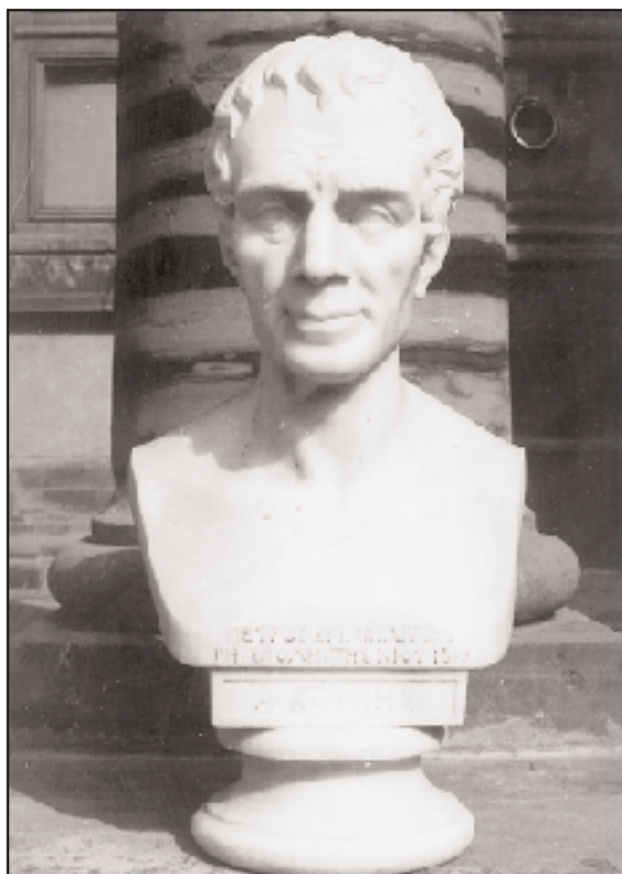
Παραλλαγή της λιθογραφίας του Σμόλνι, με το γνωστό επίγραμμα. Στο κάτω μέρος, η εικόνα του τάφου του Κοραή στο κοιμητήριο του Μονπαρνάς, στο Παρίσι, και το επιτάφιο επίγραμμα. Τυπώθηκε από τον Α. Χαβιρά στο Παρίσι, λίγο μετά το θάνατό του.

την άρνηση, προβάλλοντας τα υψηλά παραδείγματα των αρχαίων, από τους οποίους κανένας δεν στεφάνωσε τον εαυτό του «ούτε της ίδιας του μορφής ανέστησεν εικόνα». Το παράδειγμα του Αγησιλάου τον εκφράζει: «δεν εσυγχωρούσεν να του κάμωσιν εικόνα».

Ο,τι ο Κοραής δεν επέτρεψε, το πέτυχαν οι μαθητές και φίλοι του σε δυο περιπτώσεις. Τα αποτελέσματα, οι δύο εικόνες του, για να γίνουν χρειάστηκαν συμμάχους το δόλο και το θάνατο.

«Ω! ωραίου ανθρώπου εικόνα επεθύμησας!» ήταν η απάντηση του Κοραή στην απαίτηση του Σταμάτη Δ. Ροδοκανάκη να ποζάρει σε ζωγράφο. Η άρνηση του Κοραή παρακάμφθηκε με το σχέδιο του Ροδοκανάκη και του Νεοφύτου Βάμβα, που οδήγησε στη σχεδίαση και την εκτύπωση της ποθητής εικόνας: ο Πολωνός ζωγράφος Σμόλκι παρουσιάστηκε, από τους δύο Χιώτες, στον εξηνταεφτάχρονο Κοραή, ως φιλέλληνας και θαυμαστής του έργου. Κατά τη διάρκεια μιας παρατεταμένης επίσκεψης ο ζωγράφος μπόρεσε να συγκρατήσει τα χαρακτηριστικά του Κοραή και να τα αποτυπώσει ύστερα σε σχέδιο του οποίου την τελική μορφή ολοκλήρω-

Συνέχεια στην 20η σελίδα

Η ωραιοποιημένη μορφή του Κοραή λαξευμένη το 1855 από τον Ιωάν. Κόσσο σε μια προτομή-δώρο του Πέτρου Εμμ. Σκυλίτση στη Σχολή της Χίου.

Πρόπλασμα της ορειχάλκινης προτομής του Κοραή, που στήθηκε στον τάφο του, στο Παρίσι, στις 25 Μαρτίου 1895.

Πορτρέτο του Αδ. Κοραή, η ελαιογραφία που φυλάσσεται ακόμη στο σπίτι του Κωνσταντίνου Τυπάλδου-Ιακωβάτου, σήμερα βιβλιοθήκη-μουσείο Τυπάλδων-Ιακωβάτων στο Ληξούρι.

Πορτρέτο του Αδ. Κοραή, έργο του Διονυσίου Τσόκου, με πρότυπο τη λιθογραφία του Σμόλνι, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ο ανδριάντας του Κοραή στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, έργο του Γεωργίου Βρούτου (1873). Τοποθετήθηκε στη θέση όπου βρίσκεται έκτοτε, το 1875 (φωτ.: «Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών», том. 1, Εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα, 1977).

Συνέχεια από την 19η σελίδα
σε μετά τη δεύτερη και αποχαιρετιστήρια επίσκεψη.

Ο Βάμβας στο συνοδευτικό επίγραμμα της εικόνας την παρουσίασε ως έργο Έλληνα ζωγράφου αλλά δεν κατόρθωσαν να αποφύγουν την οργή του Κοραή, παρ' όλο που δηλώνόταν στο επίγραμμα ότι έγινε χωρίς τη θέλησή του: «Ελλάς την σην εικόνα αθάνατον οράν βουλομένη, / σου μη διδόντος όμμασιν Έλληνος ζωγράφου υφήρπασε».

Η λιθογραφημένη εικόνα κυκλοφόρησε (αρχές 1815) και φαίνεται ότι γνώρισε ευρεία διάδοση, παρ' όλο που έως το θάνατο του Κοραή δεν τυπώθηκε σε κανένα του βιβλίο. Γνωρίζουμε ότι από το 1818 η εικόνα του Κοραή βρισκόταν στην Ελληνική Σχολή της Οδησσού. Σημαντικότερη είναι η μαρτυρία του Κωνσταντίνου Τυπάλδου-Ιακωβάτου, που γράφει στον Κοραή από τη Βενετία το 1825: «Επεθύμουν να σ' έβλεπα ποτέ διά να τρυφήσω και

προσωπικώς ακούων τους Νεστορείους λόγους σου· τον πόθον μου τούτον δεν τον χορτάζει άλλο τι διά την ώραν, ει μη η μόνη σου εικών, η οποία δι' εξόδων μου εκχρωματισθείσα εκ της χαλκογραφίας, κοσμήϊ τον κοιτώνα μου». Ίσως πρέπει να είμαστε σίγουροι ότι αυτή είναι η γνωστή μας ελαιογραφία, που φυλάσσεται ακόμη στο σπίτι του, τη σημερινή βιβλιοθήκη-μουσείο Τυπάλδων-Ιακωβάτων στο Ληξούρι.

Από το εκμαγείο

«Πριν κατατεθεί το λείψανον εις τη θήκην, κατεσκευάσθη από γύψον η προτομή του και κατ' αυτήν ελιθογραφήθη η επικεφαλής του Βίου του εικών». Πρόκειται για την προτομή από το εκμαγείο του, που δημοσιεύτηκε στη Συλλογή των προλεγόμενων του, στο Παρίσι το 1833 και κυκλοφόρησε και αυτοτελώς, με το αυτόγραφο επιτάφιο επίγραμμα, που είχε συντάξει με το Βίο του το

Πολυπρόσωπη λαϊκή λιθογραφία με τις μορφές του Κοραή, του Ρήγα και του Αλ. Υψηλάντη. Εκδόθηκε στο Λούγδουνο το 1849, και γνώρισε πολλές άλλες εκδόσεις παραλλαγών της.

1829: «Αδαμάντιος Κοραής Χίος υπό ξένην μεν ίσα δε τη φυσάση μ' Ελλάδαδι πεφιλημένην γην των Παρισίων κείμαι». Η δημοσίευση της λιθογραφίας της προτομής θα επηρεάσει κυρίως τις προτομές και τους ανδριάντες που θα στηθούν προς τιμήν του. Την προτομή αυτή θα μεταφέρει ο Λύσανδρος Καυτατζόγλου στην Αθήνα το 1858. Νωρίτερα, το 1855, ο Ιω. Κόσσης θα λαξεύσει ωραιοποιημένη τη μορφή του Κοραή σε μια προτομή-δώρο του Πέτρου Εμμ. Σκυλίτση στη Σχολή της Χίου. Το 1875 θα στηθεί μπροστά στο πανεπιστήμιο ο ανδριάντας του, έργο του Γεωργίου Βρούτου. Το 1877 γίνεται η μετακομιδή των οστών του στην Αθήνα και το 1895 θα στηθεί στο κενοτάφιο του Παρισιού προτομή του Κοραή, έργο του Α. Σώχου. Το 1952 στήθηκε και ο δεύτερος ανδριάντας του έξω από τη Βιβλιοθήκη της Χίου, έργο του Γιάννη Παπά.

Περισσότερο από τους ανδριάντες και τις προτομές, η μορφή του Κοραή και η διάδοσή της υπηρετήθηκε από τη λιθογραφία του Σμόλκι και τις πιστές ή παραλλαγμένες ανατυπώσεις της (λιθογραφίες, ξυλογραφίες, χαλκογραφίες, τσιγκογραφήματα, φωτογραφικές ανατυπώσεις). Οχι πολύ αργότερα από το θάνατο του Κοραή, τυπώθηκε από τον Α. Χαβιάρα στο Παρίσι και κυκλοφόρησε αυτοτελώς μια παραλλαγή της λιθογραφίας του Σμόλκι, με το γνωστό επίγραμμά της. Στο κάτω μέρος της τυπώθηκε εικόνα του τάφου του Κοραή στο Παρίσι με το επιτάφιο του επίγραμμα. Άλλη παραλλαγή τυπώθηκε στη δεύτερη έκδοση του *Βίου* του Κοραή, στην Ερμούπολη το 1836. Από τότε, παραλλαγές αυτής της λιθογραφίας κοσμούν τις εκδόσεις των έργων του και τις μελέτες γι' αυτόν. Τα γενικά έργα (ιστορίες, γραμματολο-

γίες, συναγωγές βιογραφιών, σχολικά βιβλία) αλλά και τα εικονογραφικά λευκώματα περιέχουν παραλλαγές αυτής της λιθογραφίας. Τα «ηρώα» και τα «πάνθεα», με τις σειρές των ηρώων και των διδασκάλων του

γένους για ανάρτηση στα σχολεία, τα γραφεία, τους δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, έχουν και παραλλαγή της λιθογραφίας. Οι γνωστές μας ελαιογραφίες [Ιακωβάτων, Πανεπιστημίου Αθηνών (του Σπ.

Προσαλέντη), Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας Κωνσταντινούπολης], έχουν πρότυπο τη λιθογραφία του Σμόλκι και διακρίνονται για τις ωραιοποιητικές τάσεις και τους δοξαστικούς σκοπούς απέναντι στον Κοραή, που είχε ανακηρυχθεί «διδάσκαλος του γένους»: όταν οι δρόμοι επικοινωνίας με το έργο του στένευαν και χάνονταν, επειδή οι ιδεολογικές επιλογές άλλα απαιτούσαν και η ελληνική παιδεία δεν είχε τη δύναμη ή την ανάγκη να αναζητήσει νέους, δεν ήταν δύσκολο και ίσως ήταν αναγκαίο, η ελλειψοειδής λιθογραφία να στολιστεί στις παραλλαγές της, με γραμμές, χρώματα και «ερμηνείες», χωρίς έγνοια αν θα χαθεί η αυθεντικότητα του εικονιζομένου προσώπου.

Τελειώνοντας τη σύντομη αναφορά στην κοραϊκή εικονογραφία, αξίζει να αναφερθούν δύο πολυπρόσωπες λαϊκές λιθογραφίες. Η πρώτη με τις προσωπογραφίες του Κοραή, του Ρήγα και του Αλ. Υψηλάντη, της οποίας γνωρίζουμε έκδοση στο Λούγδουνο το 1849 με δαπάνη του Γ.Κ. Ιεροπούλου και των αδελφών του, γνώρισε και άλλες εκδόσεις παραλλαγών της, ίσως και προγενέστερες.

Περισσότερη διάδοση είχε μια άλλη λαϊκή λιθογραφία του 19ου αι. τυπωμένη στο Παρίσι, που παριστάνει ολόσωμους τον Κοραή και τον Ρήγα να ανασκάνουν την Ελλάδα εν μέσω ερειπίων. Τα ιδεολογικά σημαινόμενα της λιθογραφίας είναι προφανή και καθώς η εικονογραφία της ξεπερνά τα όρια της προσωπογραφίας, η παράσταση αυτή διέδωσε περισσότερο την «ιδεολογία» με την οποία συνδέθηκε ο Κοραής, αφού οι προσεγγίσεις προς το πρόσωπο και το έργο του «θόλωσαν» στη δίνη των εθνικών ιδεολογικών αποκρυσταλλώσεων και των κατευθύνσεων της νεοελληνικής παιδείας.

Πορτρέτο του Αδαμάντιου Κοραή, με τάση ωραιοποίησης του μακρινού του προτύπου, της λιθογραφίας του Σμόλκι. Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.